

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2014

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na 17 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na SWIYENGE swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI ntsena, xivutiso XIN'WE ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.
XIYENGE XA A: NOVHELE
Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.
XIYENGE XA B: NTLANGU
Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA
Hlamula swivutiso **HINKWASWO** swa swirungulwana/swihungwana.
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo **HINKWASWO**.
5. Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
7. Nombora swivutiso swa wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
8. Sungula xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.
10. Tsala hi vurhon'wana swi hlayeka no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
<i>Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi dyondzeke.</i>		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
<i>Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu dyondzeke.</i>		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	8
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
<i>Hlamula swivutiso swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.</i>		
3.1 'Hambikona!'	17	11
3.2 'Ndzi tlakuseni ...!'	18	12
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
<i>Hlamula swivutiso swivutiso leswi vutisiweke eka swithokovetselo HINKWASWO.</i>		
4.1 Kumbe a ndzo lorha	18	14
4.2 Ndzi wisise	17	16

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa xikambelantwisiso)	1	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Swivutiso swa xikambelantwisiso)	2	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI	4	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****XIVUTISO XA 1**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Nyandhayeeeyo! Nyandhayeeeyo!' Ku huwelela mufana loyi a a ri karhi a enghena emutini wa Ntekele hi ku tsutsuma.

'Ina, ku ni munhu la baka nyandhayeeeyo,' ku vula nkata Pitori hi ku valu, a va a humela ehandle hi rivilo.

Kwalaho hi loko nkulukumba Ntekele, Jaffet Mboweni, nkata Humana ni vanhwanyana lava a va ri kwalaho ndlwini, lava kutani na vona a va ri karhi va twa mukhosi lowu a wu twala wu ri kusuhi, va siyisana ku ya enyangweni, va va va huma tani hi ntlhambi wa timbuti loko wu huma etshangeni. Loko va fika hala handle, va kuma ya vanhu yi lo ki, ki, ki, ki, ki, hi ku hlamala ni hi ku pfumala ku twisisa. Ku yimbelela lokuya ka lava va majaha, swivuvuna swa vavasati leswi a swi ri karhi swi hlakata mpfhuka ni ku cina swi xaxile. Vanhu va lo milomu gabaaa!

'Nyandhayeeeyo! Hatlisani mananoooo! Manayila u tihoxe eka N'wana-Nghanyana mananoooo!' Ku huwelela lowa mufana, loyi a a ri karhi a ha ta hi ku tsutsuma a enghena emutini, a huma hi tlhelo ra le nambyeni wa Mulungwe. A a vonaka a chavile swinene, mahlo ya yena ya humele ya ri tani! 'Hatlisani, hatlisaaani, hi ri Manayila u tihoxe eka N'wana-Nghanyana mananooo! Hatlisaneeee!'

'Hi, u ri swi lo yini?' Ku vutisa Ntekele hi ku tlula a ku lowa mufana hi makatla a ku n'wi gi, a va a n'wi ndzingindza.

- 1.1 Xana a ku lava ku humelela yini eka Ntekele hi siku leri lowa mufana a ri karhi a ba nyandhayeyo? (2)
- 1.2 Boxa xivangelo xo va Manayila a nyamalarile hi siku leri. (2)
- 1.3 Kombisa leswi nga endliwa hi Ntekele loko a heta ku hlaya papila leri nga suka ri tsariwile hi Manayila. (2)
- 1.4 Hlamusela swilo swimbirhi leswi a swi vuriwa hi tlhelo ra nyoka leyi a yi ehleketeleriwa leswaku yi kona exidziveni lexi ku nga nyamalala Manayila. (4)
- 1.5 Xana a swi fanerile leswaku Ntekele a rhamba vanhu va ya londzota swakudya endzhaku ka ku nyamalala ka n'wana wa yena? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.6 I mani loyi a ri na nandzu exikarhi ka Manayila na tata wa yena? Nyika vonelo ra wena. (3)

- 1.7 Kun'wana kwala etsalweni ndhuna Makapana u byela Ntekele a ku: 'Rila xinuna ndhoda, rilela endzeni u kota nyimpfu.' Marito lawa ya vula xin'we xa leswi swi landzelaka:
- A Ku rila hi matimba.
B Ku rila hi mbilu u nga humesi mihloti.
C Ku tsaka na van'wana. (1)
- 1.8 I ncini lexi kombisaka leswaku mufundhisi Chavani a a khumbeka ngopfu hi ku nyamalala ka Manayila? (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

Ti yima tano tinsula-voya, ti ri karhi ti kanganyisela hi ku vulavula ni ku hleka. Swi te swa ha ri tano, Manayila u te a languta, o vona xandla xa yin'wana ya tona, leyi a yi yime kusuhana swinene ni wanuna loyi a a tshame na yena, xi ri karhi xi tlhotlhovela xi enghena exikhwameni xa baji ra lowanuna. Tsotsi yi langute le, yi ri karhi yi hlekelela ongeti a yi endli nchumu. Ndzhaku hi loko Manayila a vona xandla xelexo xi ri karhi xi huma ha switsongo, ha switsongo swinene ni xipaci xa lowanuna, n'wini wa xona ni leswaku ku humelela yini. Ku te kwala tsotsi yi nge kusuhi swinene ni ku xi humesa, Manayila handle ka ku ehleketa kumbe ku titwa, o lowanuna hi xisungunu tlhi, a ri karhi a huwelela a ku: 'Xipaci xa wena xa famba, va ku yivela vavo.'
Hi ku tshuka lokukulu, lowanuna o namba o voko ra tsotsi hi khehele ma, a va a ku yi ntli, hi mikolo hi voko lerin'wana.
'U ringeta ku endla yini xigevenga ndzina?' Xifoma xa wanuna lexa nhamu yo tani! Xifuva xa kona, xigubu xinene. Swiphanga swi lo mpfi, hi tinyama, ku leha xi lahayaaa! Lowa nsulavoya-kulobye, ku na vona munghana a wele emavokweni ya xifoma lexi, ni leswaku u ye hi kwihi. Yi ta chukuvanya yi tiphina tsotsi.

- 1.9 Boxa vito ra wanuna loyi a lava ku tekeriwa mali hi titsotsi. (1)
- 1.10 Hlamusela leswi tsotsi leyi ku vulavuriwaka hi yona yi nga phonyokisa xiswona. (3)
- 1.11 Xana Jamboti a a ri kwihi hi nkarhi lowu Manayila a nga baleka ekaya naswona a lava yini eka ndhawu leyi? (2)
- 1.12 Hi xihhi xivangelo xo va Jamboti a tikuma a ri eka ndhawu leyi ? (2)
- 1.13 Xana a swi fanerile leswaku Manayila a lemukisa wanuna hi ta ku yiviwa ka xipaci? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.14 I mani munhu loyi a nga tivisa Jamboti hi ta rifu ra Manayila naswona a ri na vuxaka muni na Jamboti? (2)

- 1.15 Xana i mani ximunhutwankulu xa tsalwa? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.16 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka tsalwa ra 'Ndzi ngo tinciki'. (2)
- 1.17 Boxa vito ra munghana wa Jamboti loyi a nga n'wi miyeta loko a ri karhi a rila hi xihluku emasirheni. (1)
- [35]**

KUMBE/NA

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****XIVUTISO XA 2**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

GEZANI:	... Phela wo twa vanhu va ku va tirha eJoni, Joni ra yini loko ku nga ri ku olelela Manganyi, Maponya, Mabuza na Tshabalala, swigwili swa Joni, nkuma. (MATHEBULA <i>tlatlamukuu! A khoma ndhuna hi voko.</i>)
MATHEBULA:	Kasi hi wena u tshovaka muti wa mina? (A <i>n'wi teka hi xibakele, a n'wi teka hi nhloko ndhuna yi khoma mberha.</i>)
MAKHANANA:	Yoo, minoo! Ndzi file mino Mi nga dlayi munhu mi nga ta khomiwoo ...! (Ya <i>vanhu loko yi twa leswi yo ta yi lo twililili! Vavasati ni vavanuna, n'anga MAVUNDZA yi rhangile emahlweni yi fika yi kuma MATHEBULA a ri ehenhla ka xifuva xa ndhuna, a ri karhi a n'wi fumbutela milomo hi swibakele.</i>)
MAVUNDZA:	(A <i>lamula MATHEBULA.</i>) N'wi tshike Thebuyi, u n'wi bile swi ringene, u nga dlayi.
MATHEBULA:	Mina a ndzi na mhaka na munhu. Ndzi lava ku dlaya mbyana leyi. (N'anga <i>yi ringetile ku khongotela MATHEBULA hi matimba a kondza a hola. NDHUNA mpfhuka yi nga lo nakanaka. MAKHANANA o na swi vonisa xisweswo o tsema a ri vona, a nga ha vonanga hi munhu vusiku byebyo. Vavasati va rhumiwile ku kelela mati va cheletela ndhuna. MATHEBULA a yime hi le tlhelo a nga ha tivi ni lexi a nga xi endlaka. Hiloko ndhuna yi ku phaphaa, kutani n'anga yi vona ku pfuleka ka tindlela to endla leswi yi nga twanana swona na MAKHANANA eka MAKARINGE.</i>)

- 2.1 Xana vanhu lava a va ta va longolokile a va huma kwihi? (1)
- 2.2 Hikokwalaho ka yini Gezani a biwile hi Mathebula? (2)
- 2.3 Leswi vuriweke hi Gezani eka ntshaho lowu a swi kombisa yini hi mahanyelo ya yena? (2)
- 2.4 'Vavasati va rhumiwile ku kelela mati va cheletela ndhuna' hikuva a a ...
- A vavisekile swinene.
B rila hi xiviti.
C titivarile. (1)
- 2.5 Kombisa vuxaka bya Makhanana na Mavundza. (2)

- 2.6 Boxa vito ra nsati wa Mavundza loyi a a nga ha rhandziwi hi nuna wa yena kun'we na xivangelo xa kona. (2)
- 2.7 Xana vumunhu bya n'anga Mavundza bya amukeleka? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.8 Boxa lexi lemukiseke vanhu lava a va ri eka Mavundza leswaku Mathebula a a ri eku fumbuteleni ka Maluleke hi swibakele? (2)
- 2.9 Hlamusela leswi endliweke hi Mavundza endzhaku ka ku phaphama ka Gezani. (1)
- 2.10 Loko a wu ri xaka ra Mathebula a wu ta va u n'wi tsundzuxile yini endzhaku ka ku tiva leswaku Makhanana a a ri na xigangu? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAMBURU:	A hi tshameni laha hansi ka lwangu ra yindlu leyi. Ma swi vona na n'wina leswaku hi yona ntsena yi tikombaka yi ri yo etlela vanhu.
MAZIBUKO:	Mathebula na yena wa loloha. I tindlu ta xitirhi leti?
MAMBURU:	Ti kahle tindlu leti ti tlula laha a nga kona sweswi.
MAZIBUKO:	(A <i>hlevetela</i>) Ndzi twa matonorho ya xinuna kambe swi nga endleka wansati luya nakona mpama-phyembye ra xilo ri va na matonorho yo tano?
MABOKORO:	Swa endleka, kambe u ri leswi u vonisaka xiswona vavasati ni nhlekanhi swa fana ni leswi nga xiswona ni vusiku?
MAMBURU:	Swa endleka, u ri wansati loko o zela a twanana ni n'anga kumbe noyi wa ha ri na wona matonorho ya ximunhu?
MAZIBUKO:	U vurisile Mamburu, u ba wona ya xin'anga.
MAKHANANA:	(<i>Wa lorha</i>) Yoo! nuna wa mina u dlawa hi vavanuna va hosi. U dlawela xo ka a nga xi tivi. Yoo, hosi n'wi tshike a nga dyohanga nchumu! Ndhuna yi dlawe hi n'anga Mavundza hi xiganama. (<i>Hi ku twa huwa leyi nga va kona ya nkarhinyana n'anga yo phaphuu!</i>)
MAVUNDZA:	Swi lo yini?
MAKHANANA:	A hi mina ndzo lorha. Leswi nga ta humelela vhiki leri taka swa ndzi chavisa.
MAVUNDZA:	U nga chavi nchumu. Kasi a wu tshembi leswaku ximudyana lexi ndzi nga na xona xi tirha masingita?
MAKHANANA:	Ndza kholwa, yo va milorho ya chavisa.

- 2.11 Xana vanhu lava vulavulaka laha i va mani? (2)
- 2.12 Vula xivangelo xa leswi a va tshamele swona emutini wa Mathebula. (2)
- 2.13 Mathebula a ri kwihi loko vanhu lava va ri emutini wa yena? (2)
- 2.14 Boxa nawu lowu a wu tirhisiwa ku ahlula vadlayi etikweni ra hosi Magamana. (1)
- 2.15 Xana ku humelele yini hi Mavundza endzhaku ka ku voniwa nandzu wa ku dlaya Gezani? (2)
- 2.16 Makhanana a a ri mpama-phyembye. Hlamusela leswaku mpama-phyembye i munhu wa njhani. (2)
- 2.17 Ehandle ka vumbhoni bya N'wa-Rimbelule hi byihi byin'wana vumbhoni lebyi tiyisiseke leswaku Mavundza hi yena a nga dlaya Gezani. (2)
- 2.18 Hi ku vona ka wena hosi Magamana a wu ahlule kahle nandzu wa ku dlayiwa ka Gezani. Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 2.19 Nyika dyondzo leyi u yi kumeke eka xirungulwana lexi. (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35****KUMBE/NA**

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****XIVUTISO XA 3****3.1 'HAMBIKONA!' – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Siku rin'wana Vulambi u pfukile ka ha ri mixo swinene. Kutani a byela nsati leswaku a n'wi lulamisela mati yo hlamba ni swiambalo, hikuva a a lava ku famba. Nsati wa yena swi n'wi hlamarisile ku twa hi ta rendzo ra nuna wa nimixo, handle ka ku va a byeriwile leswaku u ya kwihi? Handle ka swivutiso, u lo hatla a lulamisela nuna swiambalo endzhaku kaloko a hlambile. Mavila se a a dyondzile leswaku nuna wa yena a a nga swi rhandzi ku vutisiwa leswaku a ya kwihi. A a swi tiva leswaku loko o ringeta ku n'wi vutisa a a ta vuyisa nenge ni voko. Movha xi nga ni vunwa, o endzeni ka xona swee! O tlhava khiya, xo pfumela 'Audi'. Kovaloko a fambile.

Mavila, tanihi nsati wa murhangeri, a swi n'wi boha ku hlamusela nhlengeletano leswaku mufundhisi u yile kwihi. Mhaka leyi a yi n'wi tikela swinene, hikuva hambu a ri yena nsati wa kona, a a nga swi tiva leswaku Vulambi a nga va a ye kwihi. Nkarhi wo ya ekerekeni loko wu fika, u sukile a kongoma kona ni vana va yena. Vutomi a byi sungula ku n'wi bavela. Vana va yena loko va vona tata wa vona a nga ri kona. Va sungule ku vutisa mana wa vona ni ku hlamala ku va va famba hi milenge siku rero. Mavila u tsandzekile ku tikhoma, hiloko mihloti yi ku harahara!

- 3.1.1 Xana Vulambi a a tirha yini? (1)
- 3.1.2 Boxa vito nhlango wa swa tipolitiki lowu Vulambi a a wu nghenerile? Hlawula vito rin'we eka lama landzelaka:
- A NUN
B UPA
C NAN (1)
- 3.1.3 I yini lexi a xi endla leswaku Vulambi a nga yi ekerekeni? (2)
- 3.1.4 Loko a wu ri munghana wa Vulambi a a wu ta n'wi tsundzuxa yini? (2)
- 3.1.5 Hlamusela xivangelo xa ku rila ka Mavila loko a ri endleleni yo ya ekerekeni na vana va yena. (2)
- 3.1.6 Hikokwalaho ka yini Mavila a a tsakisiwile hi mbuyelo wa leswaku vandla leri Vulambi a ri rhangela ri hluriwile? (2)
- 3.1.7 Hlamusela leswi murhangeri wa vafundhisi a a tele swona ekerekeni ya va Mavila? (3)

- 3.1.8 Xana swi kahle kumbe a swi kahle ku va vafundhisi va nghenela swa tipolitiki. Nyika vonelo ra wena mayelana na mhaka leyi. (2)
- 3.1.9 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xirungulwana lexi? (2)

NA

3.2 'NDZI TLAKUSENI ...!' – NJ Maluleke

Tlhela u hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

Enkarhini lowu vatswari va vona ha vambirhi a va vitaniwile hi va le hansi. Lava xisati vona, Xitsonga i vhele xi swi veke xi ku: Wa xirhundzu i huku yo khomela vayeni'.
Hi nkarhi wa ku huma ka livhi kumbe hi holideni, Xitereke a a tala ku endzela vanghana vakwe ... A swi ya hi lomu mbilu yakwe a yi navela ku ya kona. Laha a endzela kona, a a nga weli ni le hansi. Na yena a va pfa va n'wi endzela-vu. Kunene swandla swa hlantswana. 'Nkarhi ni nkarhi loko a ndzi ku endzela ndzi tlhela ndzi nga vonanga nghamu ya wena, ku vula Gamboko wa ku huma ePhalaborwa. 'Mina,' a n'wi hlamula, 'mutshiveri ndzi hava. A ndzi si n'wi lava.' 'Swa twala. Xana lava ndzi va vonaka loko ndzi tile i va makwenu –ke?' Gamboko a n'wi vutisa nakambe a lo ncha, emahlweni. 'Luya a nga hetelela ku ku xeweta i n'wana hahani ... Lexin'wana i munghana wa kona. Ndza tshemba u nge he va rivali.' A n'wi hlamusela. 'Makwerhu, hi fanele ku tsundzuxana loko hi tshamile. Sweswi u kurile ku ringana ku va ni mutshiveri wo ku hlantswela.' Gaboko a n'wi veka erivaleni. 'A ndzi kaneti. Mhaka yoleyo ndzi ta yi tekela enhlokweni. Kunene swa fanela.' Mhaka leyi nga boxiwa hi Gamboko yi twala swinene.

- 3.2.1 Nyika vito ra hahlwa ra Xitereke? (1)
- 3.2.2 Andlala leswi mutsari a vulaka swona loko a ku wa xirhundzu i huku yo khomela vayeni. (2)
- 3.2.3 Ku ya hi Xitereke hi xihi xiphiso lexi vangiweweke hi hahlwa ra yena emutini wa ka vona? (2)
- 3.2.4 Boxa vito na xivongo swa hahani wa Xitereke? (2)
- 3.2.5 Kombisa swilo SWIMBIRHI eka leswi va ka Mapuve a va fanele ku ta na swona loko va ta hetisa ku lovola? (2)
- 3.2.6 I yini lexi a xi endla leswaku hahlwa ra Xitereke ri vondzokela makwavo? (2)
- 3.2.7 Hlamusela timhaka leti ku vulavuriweke hi tona hi ndyangu wa Mapuve mayelana na timhaka ta 'mcato'? (2)

- 3.2.8 Hi ku vona ka wena va ka Mapuve a va endlile kahle ku va va tshemba vanhu lava nga ta va ta kutsula cuma xa Xitereke. Seketela vonelo ra wena. (3)
- 3.2.9 Kombisa swilo SWIMBIRHI leswi a swi paluxa mahanyelo yo biha ya hahlwa ra Xitereke. (2)
[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

KUMBE/NA

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 4**

- 4.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

KUMBE A NDZO LORHA – JM Magaisa

- 1 A byi ri vusiku bya nhlekanhi;
 2 A ndzi etlele hi tihlo rin'we
 3 Ndzi vona misava yi andlariwa bya sangu;
 4 Hinkwaswo swa vutomi swi hlangana;
 5 A ndzi ri xirho xa swa vutomi.
 6 Ndzi vona mimfumo yi mbundzuka;
 7 Yi hlanhleka bya tinyeleti to helela empfukukeni,
 8 Miako ya tintshava yi n'oka;
 9 Ku pfumaleka ni un'we wo hoxa nomo;
 10 A ndzi ri hava nomo na mina.
- 11 Ndzi yimile ndzi halahala hi ku chava,
 12 Ndzi halahala ndzi languta manana Afrika,
 13 Mihloti ya tingana yi lema mahlo bya xilemu,
 14 Ndzi twa rito, rito ntsena;
 15 'Rhandza warikwenu ku kota loko u tirhandza.'
- 16 Ndzi halahala ku vona l'a byeriwa;
 17 Ndzi tlherile ndzi languta manana Afrika;
 18 Nhloko yakwe a yi tika hi tingana,
 19 Swi ndzi vavisile ku vona tihosi ti kasa,
 20 Rito a ri tswongile mongo wa matsolo ya tona.
- 21 Ndzi vona vantshuxeki va nyama va bohiwa hi moya,
 22 Ndzi vona vabohiwa va nyama va ntshuxiwa hi moya,
 23 Tipecana ta milenge ni mavoko ti vulula,
 24 Tipecana ta byongo ti tsemeka va ntshuxeka,
 25 Ndzi va vona va tlamamba hi ntlalambo wa vumunhu.
- 26 Ndzi langutile ndzi vona nkwangulatilo
 27 A ndzi hatlanga ku twisisa nhlamuselo ya wona,
 28 Ndzi tlhele ndzi twa rito, rito ntsena:
 29 'Lowu i mujeko wa nhlanguano wa vumunhu'
 30 Ndzi te embilwini wu tlula mijeko ya misava.

- 4.1.1 Hi mintila leyi nga tluriki mune nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 4.1.2 Xana mutlhokovetselo u vula yini hi xivulwa lexi kumekaka eka ntila wa 2 loko a ku: 'A ndzi etlele hi tihlo rin'we.' (2)

- 4.1.3 Nyika nhlamuselo ya rito '**ku halahala**' leri kumekaka eka ntila wa 11. (2)
- 4.1.4 Eka ntila wa 10, mutlhokovetseri u ri: 'A ndzi ri hava nomo na mina.' Xana ku va u ri 'hava nomo' swi vula yini ke? (2)
- 4.1.5 Tshaha ntila lowu kombisaka leswaku tinxaka hinkwato ti fanele ti tshika ku vengana. (2)
- 4.1.6 Hi wihi nkoka wa xivulwa lexi kumekaka eka ntila wa 24 lowu nge: 'Tipecana ta milenge ni mavoko ti vulula.' (2)
- 4.1.7 Rito nkwangulatilo eka ntila wa 26, ri yimela yini?
Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A Ku hambana ka mimfumo.
B Ku hlangana ka tinxaka.
C Ku sungula ka Afrika. (1)
- 4.1.8 Ku ya hi xitlhokovetselo, xana i mhaka ya kahle ku va ku yimisiwile mujeko wa nhlango wa vumunhu? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 4.1.9 Tsavula ntila lowu kombisaka leswaku mutlhokovetseri na yena u tekile xiave eka ku cinca loku a ku ri eku humeleleni. (2)

NA

- 4.2 Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

NDZI WISISE – RK Gum'sani

- 1 Loko dyambu ri ku n'wee!
 2 Un'wana na un'wana u ya esin'wini yakwe;
 3 Lomu a pfukelaka kona hi masiku,
 4 Wena u teka tindhulwana ta wena hahlu!
 5 U ndzi swondzolota hi tihlo ra xikunguva.
- 6 Wena ntirho wa wena i ku vona ye' mina,
 7 U ndzi himetela hi tihlo ra rivengo,
 8 U ndzi ndzondzometela endzhopeni,
 9 U luma na majejeku onge wo dlaya nyoka,
 10 U ndzi seletela ndza ha hanya leswaku ndzi nga hefemuli.
- 11 Wena loko u ku bulumuku, u ehlekete ye' mina,
 12 Kasi mina ndzi dlele mani?
 13 Loko ndzi tilola milenge u ndzhuti wanga,
 14 U ndzi landzelela na le swihundleni swanga,
 15 U phebelana na nyuku u nga tlheli.
- 16 Hinkwako laha u nga kona u tshama hi mina,
 17 U ndzi funya ndzi kala ndzi ku bii!
 18 Ku nga sali na nsisi wa mhamba lowu,
 19 U kutsa na rhambu u nga siyeli Bobi ya wena,
 20 U khula murhu u tsona ticece,
 21 U lakatsela xikambani xi ku caca!
- 22 Xana u ta languta rini tshanga raku?
 23 Xana u ta hlakula rini yaku nsimu?
 24 Loko wa ha heta nkarhi waku hi mina,
 25 Hi ku lava ku ndzi vona eswirhendzeni swaku,
 26 Leswo mbyana yo dya yin'wana a yi noni wa swi tiva wena?
- 27 Tiva leswi wena macingelani,
 28 Laha ehansi ka tilo ni sava ra nambu,
 29 Leswi u swi endlaka eka mina hi manyanga,
 30 Xana u cingerile exikosini xa wena ke?
 31 ... Un'wana munhu u langute wena.

- 4.2.1 Nyika mongo wa xithhokovetselo lexi hi mintila leyi nga hundziki mune. (3)
- 4.2.2 Hikwalaho ka yini mutlhokovetseri a thyile xithhokovetselo lexi a ku: 'Ndzi wisise.' (2)

- 4.2.3 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito leri tikisiweke eka ntila lowu: 'U khula murhu u tsona **ticece**.' (1)
- 4.2.4 Boxa leswi endlaka leswaku mutlhokovetseri a va na ku vilela hikwalaho ko landzeleriwa hi munhu un'wana. (2)
- 4.2.5 Mutlhokovetseri eka ntila wa 13 u ri:
'Loko ndzi tilola milenge u ndzhuti wanga,'

Loko a ku ri wena u nga eka xiyimo lexi xa muvileri a wu ta endla yini xana? (2)
- 4.2.6 Xana mutlhokovetseri a nga va a titwisa ku yini hi leswi a vulavulaka hi swona eka xithhokovetselo lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 4.2.7 Nyika nhlamuselo ya ntila wa 30 lowu nge: 'Xana u cingerile exikosini xa wena ke?' (2)
- 4.2.8 Nyika dyondzo leyi u yi kumeke eka xithhokovetselo lexi. (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35**
NTSENGO WA TIMARAKA: 70